

Индивидуализация и диференциация в обучението по икономически дисциплини⁸

Румяна Златева

Individualization and Differentiation in Teaching Economic Disciplines

Rumyana Zlateva

Abstract:

The study examines the pivotal role of individualization and differentiation as fundamental strategic approaches in contemporary economics education. The primary objective is to analyze how these approaches transform the educational environment and enhance the efficiency of acquiring specific economic content. The scope of individualized instruction (centered on the learner's specific pace, cognitive style, and personal needs) is clearly distinguished from differentiated instruction (oriented toward flexible grouping based on capacity, interests, and prior knowledge levels). The paper substantiates the necessity of implementing a pedagogical model that successfully integrates traditional didactic principles with the innovative capabilities of digital technologies, adaptive platforms, and artificial intelligence, which serve as catalysts for personalized learning.

Keywords: Individualization, differentiation, economic education, higher education, hybrid learning, digital technologies, personalized learning.

For contacts: Associate Professor, Dr. Habil Rumyana Zlateva, Konstantin Preslavsky University of Shumen, r.zlateva@shu.bg

ВЪВЕДЕНИЕ

В условията на глобална дигитализация и високодинамични трансформации на пазара на труда, висшето икономическо образование е изправено пред императива да подготвя специалисти, притежаващи синергия от фундаментални теоретични познания и адаптивни практически умения. Традиционният модел на обучение, ориентиран към хомогенни големи групи, често не успява да адресира специфичните когнитивни потребности на отделния студент. Това генерира дефицити при усвояването на комплексни икономически категории и ограничава ефикасността на учебния процес.

В ерата на Четвъртата индустриална революция икономическата наука претърпява парадигмална промяна. Съвременният пазар на труда изисква не само познаване на класическите теории, но и способности за критичен анализ, работа с масиви от големи данни (Big Data) и висока степен на професионална гъвкавост. Лекционният подход в традиционния университет често пренебрегва факта, че студентите притежават различна предходна подготовка и специфичен когнитивен капацитет.

В този контекст индивидуализацията и диференциацията се явяват еволюционен отговор на необходимостта от по-висока педагогическа ефективност. Настоящата разработка има за цел да предложи методологическа рамка, която интегрира тези подходи чрез съвременни технологични инструменти (EdTech), създавайки условия за персонализирано образователно преживяване.

⁸Статията е частично финансирана по проект „Математически модели в управлението, застраховането и финансите, икономическа реалност и обучение“ с вх. №РД-08-118/06.02.2025г., финансиран от НИХТД на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“.

Парадоксът на съвременното висше образование се корени в нарастващата интердисциплинарност на дисциплините на фона на все по-хетерогенното входящо ниво на студентите. Фронталното обучение неизбежно води до „загуба“ на двата края на спектъра: високопревъзхождащите студенти губят мотивация поради липса на интелектуално предизвикателство, докато тези с пропуски в базовите знания се демотивират поради когнитивно претоварване. Настоящата статия изследва синергията между класическата дидактика и инструментите на изкуствения интелект (ИИ) като средство за преодоляване на тези структурни дефицити.

ИЗЛОЖЕНИЕ

За целите на научното изследване е необходимо прецизиране на терминологичния апарат. Макар в специализираната литература понятията „диференциация“ и „индивидуализация“ често да се използват като синоними, те притежават различна методологическа насоченост. В теоретичен план индивидуализацията се фокусира върху темпото и начина на усвояване на информацията от конкретния субект. Тя често се реализира чрез самостоятелна работа, при която преподавателят влиза в ролята на консултант, адаптирайки се към това кога и как учи студентът.

За разлика от нея, диференциацията представлява по-широк педагогически подход. При нея преподавателят планира паралелни образователни траектории в рамките на една и съща учебна единица, за да адресира различията в готовността, интересите и когнитивния профил на групи от студенти. Диференциацията не само модифицира процеса, но често трансформира самото съдържание (какво се учи) и крайния продукт (как се демонстрира наученото). Този модел еволюира от набор от изолирани практики в комплексен педагогически модел, чийто успех зависи от философската нагласа на преподавателя и възприемането на метода като стратегия за приобщаващо образование [1].

В съответствие с концепцията на Карол Ан Томлинсън [2], диференциацията в икономическите дисциплини трябва да бъде „качествена, а не количествена“. Това предполага, че за напредналите студенти фокусът следва да бъде върху концептуалната дълбочина и решаването на неструктурирани проблеми, а не върху механичното увеличаване обема на стандартните задачи. В този смисъл, диференциацията е проактивен отговор на учебния профил на студента, целящ максимизиране на потенциала му при усвояване на сложни макро- и микроикономически зависимости.

Прилагането на модела на Томлинсън във висшето икономическо образование изисква преосмисляне на т.нар. „зона на най-близко развитие“ (по Виготски). В контекста на икономическите науки това означава задачите да бъдат проектирани с „оптимална трудност“ – достатъчно комплексни, за да стимулират аналитичното мислене, но и съобразени с капацитета на студента, за да не се допусне когнитивен блокаж.

Ключов аспект на качествената диференциация е предоставянето на временна методическа подкрепа на студенти с по-ниско ниво на математическа или тясноспециализирана подготовка. Тази подкрепа постепенно се оттегля с нарастване на тяхната автономност и експертиза. По този начин

диференциацията се превръща от реактивен инструмент за управление на трудностите в проактивен механизъм за изграждане на икономическа интуиция и стратегическо мислене.

В допълнение, този подход се подкрепя от принципа на гъвкавото групиране. Той позволява на студентите да си сътрудничат в екипи, формирани на базата на сходни интереси (дискусионна група по поведенческа икономика или финансови пазари) и комплементарни умения (комбиниране на студент с висока математическа грамотност със студент, притежаващ развити презентационни и комуникационни умения за съвместно решаване на бизнес казус).

Тази динамика на взаимодействие не само улеснява усвояването на материала, но и симулира реалната работна среда в съвременните икономически организации.

Таблица 1. Сравнителен анализ на подходите за адаптиране на обучението

Характеристика	Диференциация	Индивидуализация	Персонализация
Фокус	Групи студенти със сходни потребности или интереси	Конкретният студент и неговото темпо на учене	Студентът като субект и съавтор на учебния дизайн
Управление	Преподавателят адаптира съдържанието и процеса	Преподавателят регулира скоростта на напредък	Споделено управление между студент и лектор
Цели	Единни цели, постигнати чрез различни методи	Единни цели, постигнати за различно време	Гъвкави цели, съобразени с личната траектория
Методи	Гъвкаво групиране и нива на трудност	Самостоятелна работа с адаптирани ресурси	Индивидуална траектория на развитие
Роля на EdTech	Инструменти за управление на ресурсите	Адаптивни платформи (LMS) за прогрес	ИИ-ментори и предиктивен анализ на нуждите

Предлаганият модел ID-ECON (Individuation & Differentiation in Economics) е структуриран в четири взаимосвързани модула, адаптирани за нуждите на икономическото висше образование:

– Диагностичен модул: преди началото на курса се провежда входящ тест, който не служи за оценка, а за картографиране на:

- математически капацитет (важен за микроикономика и иконометрия);
- аналитичното мислене (предпочитание към логически изводи или към емпирични данни);
- професионален интерес (финанси, маркетинг, управление).

Тук вместо стандартен тест за входно ниво, може да се използва своеобразна „матрица на компетентностите“, с която да се оценява:

- когнитивен стил: (лингвистичен, логико-математически, визуален).
- дигитална зрялост: умения за работа със софтуер (Excel, Python).
- кариерна ориентация: публичен сектор, корпоративен бизнес или предприемачество.

- Модул „Многопластово съдържание“: учебното съдържание се йерархизира на нива на трудност:
 - базово - фундаментални икономически категории;
 - приложно - декомпозиция и анализ на реални бизнес казуси;
 - експертно - математическо прогнозиране и стратегическо моделиране.
- Адаптивна технологична среда: Използване на алгоритми с изкуствен интелект за идентифициране на „бели петна“ в знанията. При регистриран дефицит (например при изчисляване на пределни величини), системата автоматично генерира персонализиран пакет от видеонаръчници и практически упражнения.
- Диференциран изход (валидиране на компетентности): вместо стандартен изпит, студентите избират формат на финално оценяване, съответстващ на техния професионален профил:
 - научно-изследователски: подготовка на реферат или статия;
 - предприемачески: разработване на приложен бизнес проект;
 - аналитичен: емпирично изследване с използване на статистически софтуер (SPSS, Python).

Таблица 2. Приложна матрица за диференцирани задачи в курс по „Маркетинг“

Група студенти	Тип задача (Продукт)	Технологичен инструментариум
Аналитична	Статистически анализ на пазарни дялове	SPSS / R-Studio
Креативна	Разработване на мултимедийна кампания	Canva / AI Generative Tools
Стратегическа	Симулация на Go-to-Market стратегия	Miro / SWOT аналитични платформи

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Индивидуализацията и диференциацията в обучението по икономически дисциплини вече не се възприемат като спорадичен образователен лукс, а като императивно условие за постигане на високо качество и устойчива студентска ангажираност. В съответствие с докладите на ОИСП [3], съвременното образование трябва да бъде катализатор за развитието на „трансформиращи компетенции“ – способност за поемане на отговорност, конструктивно решаване на конфликти и развито критично мислене. Постигането на тези цели е мисия, която изисква фундаментално предефиниране на статуса на студента – от пасивен реципиент на информация в активен субект и съавтор на учебния процес.

Внедряването на предложения методически модел ID-ECON налага радикална промяна в ролята на преподавателя, който се трансформира от единствен източник на знания в ментор, дизайнер на учебна среда и фасилитатор на индивидуалния напредък. Този преход е немислим без активната интеграция на дигитални инструменти и изкуствен интелект. ИИ не само подпомага адаптивността на учебното съдържание, но и позволява мащабиране на

индивидуалния подход, което доскоро се считаше за непостижимо в контекста на традиционното висше образование.

Бъдещето на икономическото образование се корени в баланса между „високите технологии“ (High-Tech) и „високото лично отношение“ (High-Touch). Докато технологиите осигуряват необходимата мащабируемост и обективен анализ на данните за прогреса, преподавателят внася етичния контекст и експертната интерпретация, които са критични за икономическата наука.

Въпреки безспорните ползи, основната бариера пред широкото прилагане на диференциацията остава високата първоначална натовареност на академичния състав и рискът от административно претоварване. В тази връзка, бъдещите научни и приложни изследвания трябва да се фокусират върху:

- създаването на споделени библиотеки от „готови за употреба“ диференцирани ресурси;
- автоматизиране на диагностичните процеси чрез алгоритми за машинно обучение;
- разработване на институционални политики за стимулиране на иновативни педагогически практики.

В заключение, индивидуализацията е инвестиция в човешкия капитал, която се отплаща чрез подготвянето на адаптивни икономисти, способни да навигират успешно в несигурността на глобалната икономика. Моделът ID-ECON предлага работеща рамка за тази трансформация, превръщайки технологичния напредък в инструмент за личностно и професионално израстване на всеки студент и позволяещ на преподавателя да се фокусира върху ролята си на ментор, дизайнер на учебна среда и фасилитатор.

ЛИТЕРАТУРА

1. Gheysens, E., Griful-Freixenet, J., Struyven, K. (2023). Differentiated Instruction as an Approach to Establish Effective Teaching in Inclusive Classrooms. In: Maulana, R., Helms-Lorenz, M., Klassen, R.M. (eds) Effective Teaching Around the World. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-31678-4_30 [viewed 2026-03-02].
2. Tomlinson, C. A. (2017). How to differentiate instruction in academically diverse classrooms (2nd ed.). ASCD. Online. Available from: <https://rutamaestra.santillana.com.co/wp-content/uploads/2020/01/Classrooms-2nd-Edition-By-Carol-Ann-Tomlinson.pdf> [viewed 2026-04-01].
3. OECD. (2018). The future of education and skills: Education 2030. OECD Publishing. Online. Available from: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2018/06/the-future-of-education-and-skills_5424dd26/54ac7020-en.pdf [viewed 2026-03-02].